

Dominik Borowski

World of the Children's and Youth Book in the Polish People's Republic

Uniwersytet Jagielloński

summary

The subject of the review is a scientific monograph, which is dedicated to children and youth literary culture in PRL. The book consists of articles of different authors, which were grouped into four chapters: *Development of Criticism, Poetry and Prose, School – Library – Bookstore* and *Art of Book*. In this review I present all the works and indicate their main thesis. In conclusion, I appreciate the scientific values of the monograph.

key words

literature for children and youth, Polish People's Republic, literary culture

streszczenie

Przedmiotem recenzji jest monografia naukowa, która została poświęcona dziecięcej i młodzieżowej kulturze literackiej w PRL-u. Książka składa się z artykułów różnych autorów, które zostały zgrupowane w czterech rozdziałach: *Rozwój krytyki, Poezja i proza, Szkoła – biblioteka – księgarnia* oraz *Sztuka książki*. W recenzji przed-

stawiono wszystkie prace, wskazując na ich główne tezy. W podsumowaniu oceniono walory naukowe całej monografii.

słowa kluczowe

literatura dla dzieci i młodzieży, PRL, kultura literacka

biogram

Dominik Borowski – doktorant na Wydziale Polonistyki UJ, naukowo zajmuje się polską literaturą dla młodzieży oraz czytelnictwem wśród nastolatków.

świat książki

dziecięcej i młodzieżowej
w PRL-u. Recenzja monografii
Literatura dla dzieci i młodzieży,
pod redakcją Krystyny Heskiej-
-Kwaśniewicz i Katarzyny Tałuć

Badania nad literaturą dla dzieci i młodzieży od kilku lat cieszą się coraz większym zainteresowaniem wśród badaczy różnych dyscyplin, m.in. literaturoznawstwa, kulturoznawstwa, bibliotekoznawstwa, pedagogiki, psychologii. Na rynku publikacji naukowych pojawiają się zarówno monografie, jak i pojedyncze artykuły, w których podejmowana jest problematyka literatury osobnej. Szczególne znaczenie mają cykle prac naukowych starające się bardzo wnikliwie przeanalizować obraz twórczości dla młodych czytelników w ujęciu historycznym bądź z perspektywy określonego zagadnienia badawczego. W tej grupie sytuują się monografie

zbiorowe wydawane przez Uniwersytet Śląski, które systematyzują i scalają panoramę współczesnej literatury dla dzieci i młodzieży. Cykl wydawniczy zapoczątkowano w 2008 roku i obecnie składa się on z czterech części. Dwa pierwsze tomy zostały poświęcone problematyce twórczości dla odbiorców dziecięcych i młodzieżowych opublikowanej po 1980 roku. Natomiast kolejne części przybliżają kulturę literacką dzieci i młodzieży w latach 1945–1980. Niniejsza recenzja poświęcona jest najnowszemu, czwartemu tomowi *Literatury dla dzieci i młodzieży* pod redakcją Krystyny Heskowej-Kwaśniewicz i Katarzyny Tałuć¹, w którym podjęto się badań książek mało znanych, zapominanych lub pomijanych, powstałych w okresie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.

Publikacja licząca prawie czterysta stron składa się z czterech części odpowiadających badanym obszarom dziecięcej i młodzieżowej kultury literackiej w czasach PRL-u. Pierwsza z nich została poświęcona krytyce literackiej i zamieszczono w niej tylko jeden tekst, ale niezwykle wnikliwie opracowujący to zagadnienie². Jest nim praca Małgorzaty Wójcik-Dudek, w której scharakteryzowano refleksje krytyków i badaczy o literaturze dla dzieci i młodzieży w latach 1945–1989. Autorka bardzo szczegółowo i dokładnie przedstawiła najważniejsze ośrodki naukowe i związanych z nimi badaczy, pokazując odmienność ich opinii i koncepcji. Nakreślony obraz krytyki pozwolił dostrzec, że literatura osobna zyskała zainteresowanie ludzi nauki, co w efekcie przyczyniło się do zmiany sposobu jej postrzegania. Znamienną rolę odegrali tutaj m.in. tacy badacze jak: Jerzy Cieślowski (Wrocław), Alicja Baluch (Kraków), Jolanta Ługowska (Wrocław), Joanna Papuzińska (Warszawa), Dorota Simonides (Opole), Gertruda Skotnicka (Gdańsk), Ryszard Waksmund (Wrocław).

Druga część, zatytułowana *Poezja i proza*, zawiera artykuły, w których podejmowane są problemy rozwoju wybranych gatunków literatury dla dzieci i młodzieży. Na początku znajduje się kolejny tekst M. Wójcik-Dudek, tym razem poświęcony poezji adresowanej do niedorosłego czytelnika³. Badaczka przedstawia tutaj pa-

noramę nurtów poetyckich, wpisując w nie konkretnych poetów i zwracając uwagę na ewolucję twórczości poetyckiej dla dzieci w kierunku liryki ogólnej (tzw. bezprzymiotnikowej). W drugiej rozprawie działu Krystyna Heska-Kwaśniewicz i Marta Nadolna-Tłuczykont poruszają natomiast zagadnienie kiedyś niezwykle popularnej wśród młodych czytelników książki harcerskiej⁴. Autorki omawiają przede wszystkim utwory mało znane, a prowadzone przez nie analizy koncentrują się na zmianach tekstu w kolejnych edycjach, podkreślając przy tym wpływ ideologii politycznej na funkcjonowanie opisywanej twórczości. Z kolei powieści dla dziewcząt w latach 1969–1980 swój artykuł poświęciła Barbara Pytlos, zwracając uwagę na to, że w omawianym okresie odeszła ona od utartych schematów⁵. Autorka wyróżniła dwa kierunki rozwoju twórczości dla dziewcząt, opierając się na sposobie kreacji bohaterek, które były albo „podlotkami, chłopczycami i nastoletnimi emancypantkami”, albo „dziewczynami dumnymi, mądrymi i zakochanymi”. Następny szkic został poświęcony powieści historycznej dla młodzieży, która bardzo często niewiele różniła się od swojego odpowiednika w literaturze ogólnej⁶. Barbara Pytlos i Małgorzata Gwadera zwróciły tutaj uwagę na oddziaływanie ówczesnej władzy na dobór tematyki i sposób jej opracowania, który niejednokrotnie zakładał pomijanie pewnych wątków bądź ich fałszowanie. Kolejny artykuł, napisany przez Katarzynę Beretę, koncentruje się wokół powieści biograficznej⁷. Omówiono tutaj utwory przedstawiające biografie znanych ludzi, podkreślając, że z jednej strony pojawiła się tendencja do bazowania na faktach i odnoszenia się do źródeł, z drugiej zaś – mityzacja bohaterów związana z wprowadzaniem przekazu ideologicznego. Badaczka zauważyła też, że bardzo często autorzy powieści biograficznych próbowali upodobnić swój styl do języka, którym posługiwali się bohaterowie ich utworów. Literatura popularnonaukowa przeznaczona dla dzieci i młodzieży stała się przedmiotem zainteresowania Małgorzaty Gwadery⁸. Autorka zwróciła uwagę na różnorodność dziedzin, które stały się przedmiotem popularyzacji,

oraz na bardzo wysoki poziom merytoryczny publikacji. Z kolei Marlena Gęborska w szkicu *Proza fantastycznonaukowa w PRL-u* dokonała usystematyzowania wiedzy o fantastyce jako gatunku literackim, klasyfikując twórczość według podziału Rogera Caillaosa na fantastykę naukową, fantastykę grozy i fantastykę baśniową⁹. Następnie rozpatrzyła przemiany rozwojowe wspomnianej gałęzi piśmiennictwa, poświęcając przy tym osobne miejsce *Astronautom* Stanisława Lema jako powieści przełomowej. Artykuł zamykający omawiany rozdział został poświęcony pogranicznemu gatunkowi twórczości dla dzieci i młodzieży, jakim jest komiks¹⁰. Katarzyna Tałuc omawiała jego rozwój, wskazując inspiracje twórców, a także formy publikacji, np. czasopisma komiksowe.

W trzeciej części recenzowanej publikacji zawarto prace koncentrujące się wokół instytucji odpowiedzialnych za promocję książki dziecięcej i młodzieżowej. Karolina Jędrych dokonała porównania list lektur dla uczniów szkół podstawowych z lat 1949–1989¹¹, zwracając uwagę na wpływ ówczesnej władzy na dobór tekstów literackich i sposób ich omawiania na lekcjach języka polskiego. Hanna Langer przedstawiła funkcjonowanie bibliotek publicznych w ujęciu obowiązujących przepisów i danych statystycznych¹². Badaczka zauważyła wyodrębnianie działów dla dzieci i młodzieży, opisała sposób kompletowania zbiorów oraz liczby ich użytkowników, których stopniowo przybywało. Kolejny artykuł miał na celu przybliżenie obecności baśni na polskim rynku wydawniczo-księgarskim¹³. Sylwia Gajownik pokazała trudności w publikacji klasycznych baśni spowodowane zastrzeżeniami ze strony cenzury. Badaczka sporo uwagi poświęciła także rozwojowi baśni regionalnych, które powstawały w różnych częściach Polski i czerpały z lokalnych tradycji kulturowych. Beata Langer omówiła serie wydawnicze dla dzieci i młodzieży, jakie pojawiały się w latach 1945–1989¹⁴. Wymieniła instytucje wydawnicze zajmujące się książką dziecięcą i młodzieżową, czemu towarzyszy przegląd i charakterystyka cykli utworów literackich. Kontynuując tematykę wydawniczą, Marta Nadolna-Tłuczykont w swoim

artykule podjęła problem powtórnego wydawania książek z międzywojnia¹⁵. Podkreśliła, że większość z tych dzieł literackich nie zyskiwała akceptacji władzy, co skutkowało wydawaniem ich przez prywatnych wydawców w niskich nakładach. Z kolei Agnieszka Maroń przedstawiła problem książki-zabawki w PRL-u¹⁶. Już wtedy pojawiały się utwory literackie zachęcające odbiorcę do aktywnej zabawy, która wiązała się z kolorowaniem ilustracji, wyklejaniem, poruszaniem ilustracjami itp.

Sztuka książki to ostatni dział monografii. Pojawia się w nim wyłącznie tekst Sylwii Gajownik¹⁷. Autorka podjęła w nim problem ilustracji w literaturze dla dzieci i młodzieży, omawiając twórczość poszczególnych plastyków i wskazując ich cechy charakterystyczne. Na przykładzie jej opracowania widać wyraźnie, że choć w czasach PRL-u artyści nieraz mieli trudności z dostępem do odpowiednich materiałów i środków twórczych, byli jednak w stanie stworzyć ilustracje oryginalne i odpowiadające potrzebom odbiorców, co widać na zamieszczonych w tomie wybranych reprodukcjach.

Literatura dla dzieci i młodzieży, tom czwarty cyklu uzupełnia stan badań naukowych nad wspomnianą twórczością w okresie PRL-u. Trzeba tutaj pamiętać, że z uwagi na funkcjonowanie cenzury obraz literatury dla dzieci i młodzieży z lat 1945–1980 w rozprawach naukowych z czasów PRL-u stan ten był niepełny. Nie o wszystkich literatach i ich dziełach można było pisać¹⁸. Przyjęto tutaj perspektywę historycznoliteracką, która pozwala pokazać rozwój i przemiany kultury literackiej niedorosłych czytelników. Niewątpliwie nakreślony w monografii obraz literatury dla dzieci i młodzieży, jej krytyki i związanych z nią instytucji tworzy spójną i szeroką panoramę najważniejszych zjawisk. Pomaga w tym widoczna w publikacji interdyscyplinarność, która pozwala spojrzeć na ówczesny świat książki dziecięcej i młodzieżowej z różnych perspektyw, nie tylko historyka literatury. Jednakże, mimo wielu walorów, książka ma jeden funkcjonalny mankament, jakim jest brak abstraktów

przy poszczególnych artykułach. W pewien sposób rekompensują to dość jasne i proste tytuły tekstów, które częściowo wskazują wiodącą myśl czy refleksję badawczą, jak chociażby *Powieść dla dziewcząt w latach 1969–1980. Niekoniecznie zgodnie z paradygmatem*.

Recenzowana monografia z pewnością zainteresuje zarówno badaczy literatury osobnej, jak i specjalistów w zakresie literatury ogólnej w czasach PRL-u. Być może przywołane w niej zagadnienia i teksty literackie, czasami dzisiaj zupełnie zapomniane, zainspirują do dalszych prac badawczych, w których przyjęta zostanie inna perspektywa oglądu twórczości dla dzieci i młodzieży. Mam też nadzieję, że śląski zespół naukowców podejmie się trudu dalszych badań, których owocem będzie kolejna cenna monografia.

odwołania

1. *Literatura dla dzieci i młodzieży*, red. K. Heska-Kwaśniewicz, K. Tałuć, t. 4, Katowice 2014.
2. M. Wójcik-Dudek, „Kopciuszek” na literackich salonach. *Rozwój krytyki literatury dla dzieci i młodzieży w latach 1945–1989* [w:] *Literatura dla dzieci i młodzieży*, dz. cyt. Tu i dalej podaję autorów i tytuły poszczególnych rozdziałów recenzowanej książki.
3. M. Wójcik-Dudek, *Pokój z poezją – liryczne (prze)meblowania*.
4. K. Heska-Kwaśniewicz, M. Nadolna-Tłuczykont, *Książka harcerska. Od zapomnienia do przypomnienia*.
5. B. Pytlos, *Powieść dla dziewcząt w latach 1969–1980. Niekoniecznie zgodnie z paradygmatem*.
6. B. Pytlos, M. Gwadera, *Przemiany powieści historycznej dla młodzieży w latach 1945–1980*.
7. K. Bereta, *Powieść biograficzna dla młodego odbiorcy. Sylwetki artystów*.
8. M. Gwadera, *Literatura popularnonaukowa w okresie PRL-u*.
9. M. Gęborska, *Proza fantastycznounaukowa w PRL-u*.
10. K. Tałuć, *Komiks w PRL-u*.
11. K. Jędrych, *Lektury w programach dla szkoły podstawowej z lat 1949–1989*.
12. H. Langer, *Biblioteki publiczne dla dzieci i młodzieży w PRL-u*.
13. S. Gajownik, *Baśń na polskim rynku wydawniczo-księgarskim w latach 1945–1989*.
14. B. Langer, *Serie wydawnicze dla dzieci i młodzieży w latach 1945–1989*.

15. M. Nadolna-Tłuczykont, *Wznowienie książek z dwudziestolecia międzywojennego*.
16. A. Maroń, *Książka zabawka na polskim rynku wydawniczo-księgarskim w PRL-u*.
17. S. Gajownik, *Ilustracje w książkach dziecięco-młodzieżowych w okresie PRL-u*.
18. Por. S. Frycie, *Literatura dla dzieci i młodzieży w latach 1945–1970*, t. 1, *Proza*, Warszawa 1978; S. Frycie, *Literatura dla dzieci i młodzieży w latach 1945–1970*, t. 2, *Baśń, bajka, poezja*, Warszawa 1989.